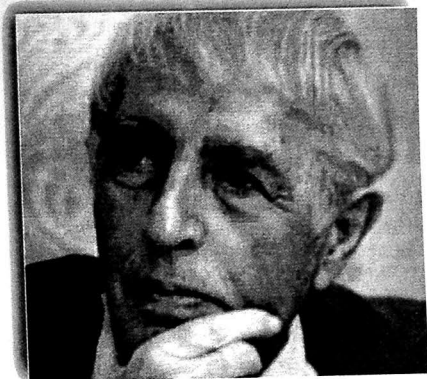

Zəngin dramaturji yaradıcılığı ilə milli teatrımızın inkişafına xidmət edən görkəmli sənətkarlarımızdan biri də İlyas Əfəndiyevdir. O, yazdığı dram əsərləri ilə Azərbaycan teatr səhnəsinə lirik-psixoloji üslub adlanan bir yenilik gətirmişdir.

Qadın obrazlarının səhnə taleyi

İlyas Əfəndiyevin pyesləri üzrə

Belə ki, onun "İşıqlı yollar", "Bahar suları", "Atayevlər ailəsi" kimi ilk dram əsərləri rejissor Adil İsgəndərovun və Tofiq Kazımovun diqqətini özünə cəlb etmiş və bu əsərlərin səhnə təcrübəsinə nəticəsində milli teatrımız yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur (1).

Gənc rejissor Tofiq Kazımov İlyas Əfəndiyevin dram əsərləri ilə tanış olduqdan sonra bu əsərlərdə teatra gətirmək istədiyi lirik-psixoloji üslubun bədii-estetik materiallarını görmüşdür. "Atayevlər ailəsi" pyesinin ilk tamaşasına baxan xalq yazıçısı Mehdi Hüseyn "Kommunist" qəzetində çıxış edərək yazmışdır: "Quruluşda ilk növbədə diqqəti cəlb edən mühüm xüsusiyət aktyor ifasındakı təbiilik və realizmdir. Məlumdur ki, teatrın bəzi son tamaşalarında nə təbiilik, nə də bu realizm vardır. Gənc və istedadlı rejissor

T.Kazımov da dramaturq İlyas Əfəndiyev kimi, tapdığını səhnə priyomlarından qaçmışdır. Bəlkə elə buna görə də dünənə qədər təbii danışmaq vərdişini unutmamış bəzi aktyorlar bu əsərdə tanınmaz dərəcədə real və inandırıcıdırlar. Bu, eyni zamanda bütün teatrın nailiyyəti sayıla bilər. Aktyor ansamblının ciddi vəhdəti, teatrımızın böyük ənənələrindən doğan və bu ənənələri inkişaf etdirən müsbət bir meylin ifadəsidir" (7, s. 3).

Lirik-psixoloji üslubun Azərbaycan teatrında təşəkkül tapması İlyas Əfəndiyevin yaratdığı qadın obrazlarının seçiyəvi xüsusiyyətləri ilə böyük bağlılıq təşkil edir. Dramaturqun qadın obrazları özlərinin ictimai-siyasi mövqeyi, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri ilə, dərin psixoloji ziddiyyətləri ilə fərqlənmişlər. İlyas Əfəndiyevin yaratdığı qadın obrazları əksər hallarda tamaşanın ideyasının çatdırılmasına xidmət etmişdir. Elə bu səbəbdən də İlyas Əfəndiyevin yaratdığı əsas qadın obrazlarının ifası teatrın daha aparıcı aktyorlarına həvalə edilmişdir. İlyas Əfəndiyevin "İşıqlı yollar", "Bahar suları" və

"Atayevlər ailəsi" tamaşalarında əsas qadın rollarını SSRİ xalq artisti, öz ifa tərzii ilə fərqlənən Hökümə Qurbanova oynamışdır.

İstehsalat mövzusunda, yəni Bakı neftçilərinin fəaliyyətinə həsr olunmuş "İşıqlı yollar" pyesinin əsas surətlərindən biri Gülarə obrazıdır. İnstitutu bitirdikdən sonra neft mədənlərindən birinə müdir vəzifəsinə təyinat olunan Gülarənin işgüzar, tələbkər, prinsipial xarakteri tamaşanın əsas ideya xəttini təşkil edir. Gülarə istehsalat prosesində öz sevgilisi mühəndis Elmarın daxili aləmi ilə daha yaxından tanış olur və onun qüsurlarını aradan qaldırmaq üçün açıq mübarizədən çəkinmədən kəskin prinsipiallıq nümayiş etdirir. Məhz bu xarakterik xüsusiyyətlərindən səhnə təcəssümü H. Qurbanovanın ifasında çox inandırıcı olmuşdur.

İlyas Əfəndiyev "İşıqlı yollar" əsərini yazarkən hələ gənc və təcrübəsiz olduğundan Gülarə obrazını oynayan aktrisa Hökümə Qurbanovanın sənətkarlıq səviyyəsinə uyğun gələn bədii obraz yaratma bilməmişdi. Lakin H. Qurbanova özünün sənətkar təcrübəsi ilə Gülarə obrazını "ətə-qana" götürməyə çalışmışdır. Gülarə obrazının səhnə təcəssümü haqqında Mehdi Məmmədov yazmışdır: "Gülarə - H. Qurbanova öz sevgilisini burada daha yaxından bələd olur, onun nöqsanlarını görür və bunları onun üzünə deməkdən çəkinmir. Göründüyü kimi, iki sevgili arasındakı münasibət, onların səhnə vəziyyətləri mürəkkəb psixoloji ifa, dramatik gərginlik tələb edir. O vaxt hələ gənc və təcrübəsiz olan müəllif belə bir plan çəksə də onun əməli ifası üçün aktyorlara kifayət qədər material vermir. Bunun nəticəsində H. Qurbanova da çətinlik çəkir. O, işgüzar, tələbkər, prinsipial mədəni müdiresini oynamaq üçün bol material aldığı halda, ürəkdən sevmə və sevgilisinin qüsurları üçün narahat olan, əzab çəkən qızı göstərmək, başqa sözlə, öz obrazını hərtərəfli işıqlandırmaq imkanından məhrum olur" (6, s. 68-69).

Sözsüz ki, Şirini, Kleopatranı və başqa dramatik obrazları yaradan bir aktrisa üçün Gülarə obrazı xarakterik deyildi. Lakin aktrisanın özünün xarakterindəki prinsipiallıq, tələbkərlik Gülarə obrazının bu cəhətlərini səhnə təcəssümünə böyük təsir göstərmişdir. Belə ki, fərdi peşəkarlığı sayəsində Gülarə obrazı tamaşaçılara öz baxışlarını açıq şəkildə, cəsarətlə ifadə etməyi bacaran xarakterik bir obraz kimi təsir göstərmişdir. O, azad düşüncəyə, müstəqil hərəkətə malik olan bir qadın obrazı kimi yadda qalmışdır. Həmçinin dramaturji manerasına görə Azərbaycan teatrına bir yenilik gətirmişdi. Tamaşanın yeni səhnə həllinin bu xüsusiyyəti ilə əlaqədar olaraq İlhəm Re-

himli yazır: "Qırxıncı illərin sonunda SSRİ-nin qəbqəçli təatrlarında rejissor, aktyor oyunlarında baş vəzifələri, fərdi yeniliklər Akademik Teatrda (...) ilk növbədə Tofiq Kazımovun yaradıcılığı vasitəsilə özünü göstərdi.

Mövzu - problematikanın dramaturji təcəssümündə isə bu təzələmə bilavasitə İlyas Əfəndiyevin dramaturji manerasına xas idi. Müasir mövzulu "Bahar suları" və "İşıqlı yollar" pyeslərindən sonra dramaturq "Atayevlər ailəsi" psixoloji dramını yazdı. Əsərin bütün bədii məziyyətləri öz ruhu etibarilə Tofiq Kazımovun rejissor üstünbəna doğma idi. Bunu dramaturq özü də hiss etmişdi və ona görə gənc rejissorla işləməyi qərarlaşdırdı" (8, s. 410-411).

İlyas Əfəndiyev peşəkar dramaturq kimi bütün yaradıcılığını Akademik Dram Teatrının rejissor və aktyor potensialına yönəltmişdir. Elə bu səbəbdən də yaratdığı əsas qadın obrazlarının ifaçısı kimi Hökümə Qurbanovaya üstünlük vermişdir. Bu aktrisanın özünə xas olan istedadı və peşəkarlığı onu qane edirdi. "Bahar suları" tamaşasında da əsas bədii qadın obrazı olan Şəfəq rolunu oynamışdır.

"Bahar suları" pyesindəki Şəfəq obrazı "İşıqlı yollar"dakı Gülarə surətindən daha yetkin idi: Kənd təsərrüfatı mövzusu üzərində qurulmuş dramaturji materialda Şəfəqin təşkilatçılıq fəaliyyəti ilə yanaşı, onun şəxsi həyatı ilə bağlı olan mürəkkəb mənəvi-əxlaqi münasibətlərə də geniş yer verilmişdir. Həm təşkilatçılıq fəaliyyətində, həm də şəxsi mənəvi həyatı ilə bağlı olan məsələlərin həllində Şəfəq qətiyyətli və müstəqil insan xarakterinə malik olan yetkin bir surətdir. Hökümə Qurbanovanın ifasında tamaşanın onun daxili şəxsi yaşantılarını görüb duyumaqla bərabər, onun haqqında bir memar-mühəndis kimi də kifayət qədər təsəvvür ala bilər. Lakin aktrisanın həmin roldakı nailiyyəti bununla bitmir. O, Şəfəqi yalnız peşə, ixtisas əlamətinə görə yox, insani keyfiyyətlərinə görə fərdiləşdirir və bayaqkı rolundan tamam fərqləndirir. Gülarə və Şəfəq zahirən bir-birinə benzəyirlər. Aktrisanın öz yaşayışı, yapışı, gözəlliyi, məlahəti hər iki rolunda duyulur və görünür. Amma bununla belə daxili xarakter cizgilərinə görə onlar fərqlidirlər. Şəfəq Gülarəyə görə daha canlıdır, istiqanlıdır, təmkinli olsa da ünsiyyət, ülfət axtarandır" (6, s. 69).

"Atayevlər ailəsi" tamaşasında da qadın obrazı konfliktin daxili mexanizmi bir kəmi dərəcəni tapmışdır. Bu tamaşada hadisələrin bir ailə daxilində baş verməsinə baxmayaraq ictimai-əxlaqi münasibətlər ailə çərçivəsindən kənara çıxaraq cəmiyyətin mövcud qüsurlarını açmaq istiqamətinə yönəlmişdir. Dramatik konflikt ilə qarşılaşdırmaq ki, iştirakçıların əxlaqi keyfiyyətləri, fərdi amilləri ictimai xarakter daşmışdır. Bu fərdlər arasında mövcud olan konfliktlərin mərkəzində isə öz xarakterik xüsusiyyəti ilə fərqlənən Lala obrazı durur. Bu obrazın səhnə təcəssümü də Hökümə Qurbanovaya həvalə edilmişdir. Meşşan həyat tərzii keçirməyə meylli olan Lala (Lətafət) obrazı şəkiləndirən dəyişir, mənəvi aşılamanın peşmançılıqları yaşayır. Aktrisa Hökümə Qurbanova zəngin yaradıcılıq palitrasından istifadə edərək bu rolda da özünəməxsus olan orijinal, bitkin bir qadın obrazı yaratmışdır. Xüsusilə o, tamaşanın kulminasiya mərhələsində Lalanın etirazlarını böyük məharətlə açmış, onun peşmançılıq hissələrini dolğun boyalarla ifa etmişdir. Məlumdur, sovet dövründə həyatın müəyyən xarakterik xüsusiyyətlərini ifşa etmək bu dövrün hər dramaturquna qismət olmamışdır. İctimai həyatın qüsurlarını realistcəsinə açıq göstərməklə İlyas Əfəndiyev özünün demokratik ruha məxsus olduğunu "Atayevlər ailəsi" pyesində sübut etdi. Totalitar rejimin xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq İlyas Əfəndiyev konfliktin real həyat hadisələri əsasında qurulmasının əhəmiyyətini başa düşür və bu addımı atmaqdan çəkinməmişdir.

18004

"Atayevlər ailəsi" münasibət bildiren Yəhya Seyidov yazmışdır: "Atayevlər ailəsi" inandırıcı ki, həyatı müşahidəsi dərindən, qələmi püxtələşən İlyas Əfəndiyev daha ciddi ictimai-siyasi problemlərə maraq göstərirdi. Pyesdə hadisələr, əsasən, bir ailə daxilində cərəyan edib, bir ailənin üzvləri ilə əlaqədar olsa da, "Atayevlər ailəsi" ailə-məişət dramı deyildir" (10, s. 55).

"Atayevlər ailəsi" tamaşasında hadisələrin gərgin ehtiraslar zəminində formalaşması, ədalətlə ədalət-sizliyin üz-üzə qoyulması konfliktin yüksək dramatik bir həddə çatmasına rovacı verir. Bu tamaşada da dramatik ziddiyyətlərin ana xəttində qadın obrazları dayanır. Şəhər sovetinin sədri Xosrov Atayev birinci həyat yoldaşının vəfatından sonra Dilşad xanımın qaldığı ailə mənəvi konfliktlər məkanına çevrilir. Dilşad xanım Atayevlər ailəsinin mənəvi saflığını pozur, burada öz şəxsi keyfiyyətlərinə xas olan, ədalətlik prinsiplərini pozmağa qarşı yönələn meşşan müəhlətin formalaşmasına çalışır. O, bu hərəkətləri ağılsızlığında etmir. Dilşad xanım ağıllı və iradəlidir, lakin tamahkarlıq və şöhrətpərəstlik onun təbiətini zəhərləyir. Buna görə də ərinin səlahiyyətlərindən istifadə edərək onun ətrafında olan rüşvətxorluğa, korrupsiyaya və əliyəriyyə qurşanmış adamlarla ünsiyyət qurur. Tamahkarlıq onun əri Xosrov Atayev rüş-

vay edir. Doğma qardaşı qızı Lətifənin bədbəxtliyinə səbəb olur. Nəticədə isə ərinin qardaşı İldırım Atayevlə Dilşad xanım arasında kəskin konfliktlər baş verir. Beləliklə də bütün Atayevlər ailəsi bu kəskin konfliktin burulğanına düşür.

Bir dramaturq kimi İlyas Əfəndiyevin böyüklüyü ondan ibarət olmuşdur ki, o, qəhrəmanların özünəməxsus insani təbiətləri ilə tamaşaçılara təqdim etməyə çalışmışdır. Rejissor Tofiq Kazımov da dramaturqun məntiqi fikrinin bütün tamaşa prosesində qorunmasına çalışmış və insan talelərinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini realist ifa tərzii üzərində qurmuşdur.

Tamaşada Dilşad rolunu ifa edən Barat Şəkinkayaya obrazın daxili aləmini bütün çalarları ilə açıq tamaşaçılara göstərmiş, zəngin olvan qadın obrazı yaratmışdır. Barat Şəkinkayanın yaratdığı Dilşad obrazına münasibətini bildiren Cəfər Cəfərov yazmışdır: "Dilşad xanım - Barat Şəkinkayaya zəngin və olvan boyalar palitrası ilə rəsm edirdi. Onun qəhrəmanı özünə, öz hərəkətlərinin düzgün və haqlı olduğuna inanırdı. Əgər o, məhəbbət, şərəf və fədakarlıq kimi yüksək məfhumlarla saxtakarlıq edir və başqalarını aldatmağa çalışdırsa, bu, onun "rola girməyindən", "maska taxmasından", "ikiüzü-lü" olmasından irəli gəlirdi; öz məqsədini aradan götürmək və bu yolla hər cür maneə və müqaviməti aradan götürmək üçün o, bu cür vasitələri tamamilə töbii hesab edirdi. Dilşad xanımın ötkəm təbiətini aktrisa bəyənir və öz oyunu ilə inandırır ki, məhz belə bir qadın doğrudan da sadələhv və namuslu bir əri çətdirə bilər" (3, s. 254).

Dilşad xanımın bu xarakterik xüsusiyyəti tamaşanın konflikt xəttini təşkil edir. Onun əsl simasını açıq göstərmək vəzifəsi İldırım Atayevin üzünə düşür. Əli Zeynalovun ifasında səhnə təcəssümü tapan bu obraz özünün ağıllı, təmkinli və ədalətliyi ilə başqalarından fərqlənir. İldırım Atayev Dilşadın hərəkətlərindən narahat olur, onun ailəyə ləkə gətirən hərəkətlərinə qarşı mübarizə aparır.

Tamaşanın məntiqi sonluğu da dərin ziddiyyətlər məkanında öz məğlubiyyətini dərk edən Dilşad xanımın səhnənin dərinliklərinə doğru irəliləyən və yavaş-yavaş qaralır bir kölgəyə çevrilən addımları ilə yekunlaşır.

Xarakterin mənfi, yaxud müsbətliyindən asılı olmayaraq İlyas Əfəndiyev sonralar yazdığı başqa dram əsərlərində də dramatik konfliktləri qadın obrazları üzərində qurmuşdur. Qadın obrazları bütün hallarda tamaşanın məntiqi fikrinin açılışının emosional vasitələri kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu obrazların hər biri öz hərəkətlərində və düşüncələrində müstəqildir. Hətta Dilşad xanım kimi mənfi bir obrazın da

öz mənlilik şüuru və qüruru vardır. Elə bu səbəbdən də o, hər şeyi, eyni zamanda yaxın qohumlarının şəxsi həyatını da öz məqsədlərinə tabe etməyə çalışır. Tamaşanın gedişatı prosesində müəyyən işlər görməyə çalışan, eyni zamanda müxtəlif zərbələri qəbul etməyə və onları dəf etməyə cəhd edən də Dilşad xanım obrazıdır. Elə bu səbəbdən də onun ətrafında cəmlənmiş mənfi tiplər çətinə düşəndə Dilşad xanımın üstünə qaçır, ondan kömək və mərhəmət umur. Xosrov Dilşadı qovduğu məqamda da o, qürurundan əl çəkəndən deyir: "Mən sənin əkdiklərinə biçirdim. Əgər Şahsularov, Sadiqov sənin qapını tutağa layiq adamlar deyildilərsə, niyə hərsəni oturmuşdun bir idarənin başında?". Onu bu ifadəsində də əqli məntiqə söykənən acı bir həqiqət vardır. Dilşad xanım Xosrova məxsus olan idarəçiliyin qüsurlarını açıb danışmaqdan çəkinmir. Xosrov da bu həqiqətləri təsdiq etməyə acizdir.

Dilşad xanım öz məqsədlərinə çatmaq üçün maneəvər edir, zahiri canfəşanlıq edir. Həyatda onun öz fəlsəfi anlamı vardır. Bu fəlsəfi anlamın kökündə isə onun şəxsi eqoizmi dayanır. Onun şəxsi eqoizmi qardaşı qızı Lətafətə əxlaq dərəsi keçməyə çalışarkən də özünü büruzə verir. Dilşad xanım deyir: "Birdəfəlik başa düş ki, məhəbbət-zad boş şeydir. Əgər xoşbəxt olmaq istəyirsən, özünü çox sev! Bildinmi? Ancaq özünü!"

Barat Şekinskayının ifasında Dilşad xanımın özünəməxsus olan xarakterik xüsusiyyətləri çox təbii görünür və yüksək estetik dəyərlər zəminində ifadə olunur.

İlyas Əfəndiyev "Atayevlər ailəsi" pyesində Dilşad obrazının mənlilikləri fonunda yaşadığı cəmiyyətin irəliyə hərəkətinə əngəl törədən, meşşanlıq, əliyəriyili, mənəvi pozğunluğu kəskin tənqid atəşinə tutaraq belə halların ictimai zərərini və anti-humanist mahiyyətini qəzəblə aşkarlamışdır (5, s. 64). Dramaturq belə bir mövzuya toxunması və onu ictimai baxışa çıxarması İlyas Əfəndiyev təbiətinin demokratik xüsusiyyətlərindən bəhrələnmirdi. Dramaturq özünə qarşı tələbkar olduğu kimi, cəmiyyətdə baş verən hadisələrə qarşı da tələbkar idi.

İlyas Əfəndiyev hələ "İşıqlı yollar" pyesində də cəmiyyətdə mövcud olan saxtakarlıqları, ictimai ziddiyyətləri tamaşaçı diqqətinə çatdırmaq istəmişdir. Lakin həmin dramda ictimai ziddiyyətlərin bədii həlli "Atayevlər ailəsi" pyesindəki kimi yüksək sənətkarlıq priyomları ilə ifadə oluna bilməmişdir. Buna baxmayaraq, bu pyesdə də mövcud olan konfliktlər çox həyatı idi. Ən başlıcası isə müasirlik baxımından ob-

razların təbiətini formalaşdırmaq bu dram əsərində də nəzərə çarpırdı.

Yenilik duyğusu "Bahar suları" əsərində yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoyaraq İlyas Əfəndiyevin Azərbaycan teatr sənətində şaxələnməsinə, dərin kök atmasına təkan verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, "İşıqlı yollar" və "Bahar suları" pyesləri görkəmli rejissor Adil İsgəndərovun iştirakilə səhnəyə çıxarılmışdır. Ümumiyyətlə, İlyas Əfəndiyevin teatra cəlb olunmasında Adil İsgəndərovun böyük xidməti olmuşdur. Adil İsgəndərov 1947-ci ildə gənc İlyas Əfəndiyevi səhnə əsərləri yazmaq üçün teatra cəlb etmişdir. Məhz onun ilk əsərlərinin səhnə təcəssümü də Adil İsgəndərova məxsusdur.

O vaxt iki tamaşanı müqayisəli şəkildə təhlil edən teatrşünas Cəfər Cəfərov qeyd etmişdir ki, "İşıqlı yollar"dan fərqli olaraq, bu yeni tamaşada ("Bahar suları") vaxtı keçmiş hadisələrlə mübarizə mövzusu yeni ictimai əxlaqi münasibətlərin mənasını açmaq, yeni kəndin adamlarının surətini daha dolğun yaratmaq məqsədinə xidmət edirdi. Rejissorun xidməti məhz bu münada Ə.Ələkbərovun (Alxan) və İ.Dağıstanlının (Uğur) şəxsində öz layiqli ifaçılarını tapmışdır" (3, s. 235).

"Bahar suları" tamaşasında Azərbaycanın Ə.Ələkbərov, İ.Dağıstanlı, H.Qurbanova, S.Hacıyeva, M.Sənani və M.Novruzova kimi görkəmli sənətkarları yadda qalan maraqlı obrazlar yaratmışlar. Bu tamaşa haqqında öz xatirələrini bildiren Əziz Mirəhmədov yazır ki, "Bahar suları" İlyas Əfəndiyevin "bir çox motivlərinin davamı, inkişafı təsirini bağışlayırdı. Həqiqətən İlyas Əfəndiyev sənətində saysız-hesabsız oxucularla birlikdə filoloqların diqqətini cəlb edən momentlər çoxdur. Bənzərsiz üslub onlardan biri, diqqətəlayiqi idi. Bu təkəmə mənim fikrim deyil; bu bərədə İlyas Əfəndiyevin əsərləri, üslubu, dramaturgiyası haqqında yazarlardan çoxunun nümunələrlə, misallarla əsaslandırılmış mülahizələri var" (9, s. 151).

"Bahar suları" pyesinin başlıca konfliktli iki qadın obrazının müəyyən zaman daxilindəki intim duyğularının bir-birinə qarşı qoyulmasında özünü büruzə verir. Belə ki, Uğurla ailə quraraq kəndə gələn Şəfəq burada Uğuru sevmə, düz beş il onun yolunu böyük məhəbbətlə gözləyən başqa bir qızla üzleşir. Bundan sonra Şəfəq başqasının insanı hınaqlıquna da hörmətlə yanaşır və mənəvi sağlınq qınağı ilə özünü suçlayıb geri qayıtmaq istəyir. Lakin ayrı-ayrı surətlərinin oxlaq xüsusiyyətləri, fədakarlığı qarşısında ağıl və təmkin üstün gəlir. Tamaşaçılar bir hədəfə ünvanlanmış iki qadın məhəbbətinin lirik-mənəvi duyğular axarında inə bir kədərin xoşbəxtlik doğuşu ilə üzleşirlər.

"Həyat hadisələrinə həssas münasibətin nəticəsi olaraq onun əsərlərində özünü göstərən inə lirika, inə sadə, bəzən lap adi görünən məzmunlara romantik vüsət vermək, hadisə və konfliktlərdəki, insanlara arasındakı münasibətlərdəki daxili duyum və qaynaqları açıb göstərmək, surətləri içəridən psixoloji halların baş verdiyi daxili aləmdən səhr etmək İlyas Əfəndiyev yaradıcılığı üçün səciyyəvidir" (15, s. 428).

İlyas Əfəndiyev yazdığı bütün əsərlərdə konfliktin bədii-dramatik həddə yüksəlməsini əsasən xarakterlərin psixoloji vəziyyətlərinin yaradılmasında görürdü. O, belə hesab edirdi ki, "Konflikt o zaman güclü və kəskin olur ki, müəllif öz tendensiyasını heç vaxt unutmamaq şüurilə adamların arasındakı çarpışmaları onların psixologiyasından, xarakterlərindən çıxaraq təsvir etsin. Yalnız bu zaman onun fikirləri inandırıcılıqla meydana çıxar və yalnız bu zaman konflikt xarakterlərin, cəhətlərinin həqiqi çarpışması nə çevrilə bilər" (4, s. 160-161).

Qeyd etmək lazımdır ki, İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığına aid bir çox kitablar və tədqiqat əsərləri yazılmışdır. Cəfər Cəfərov, Yəhya Seyidov, Yaşar Qarayev, İnqilab Kərimov, Mehdi Məmmədov, İlham Rəhimli, Seyfulla Əsədullayev, Səidə Şahbazova, Mər-

yəm Əlizadə, Yaqub İsmayılov və başqa müəlliflər İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığına bu və ya digər məzmununda öz münasibətlərini bildirmişlər. Lakin indiyə qədər İlyas Əfəndiyev dramaturgiyasında qadın obrazlarının xüsusiyyətləri və onların səhnə təcəssümü ayrıca bir elmi-tədqiqat mövzusu kimi işlənməmişdir. Nəinki sənətsənəş, demək olar ki, filoloji aspektdə də görkəmli dramaturq yaratdığı qadın obrazlarının xarakterik xüsusiyyətləri, onların səhnə təcəssümü ayrılıqla tədqiq olunmamışdır. Halbuki, İlyas Əfəndiyevin dram əsərlərinin əsas süjet xətti qadın obrazlarının dramatik fəaliyyətləri üzərində qurulmuşdur. Qadın obrazları ictimai konfliktin ana xəttini təşkil etmişdir. Məhz bu cəhətlər İlyas Əfəndiyev dramaturgiyasını fərqləndirən əsas faktör olmuşdur ki, biz də yazımızda bu mövzumuzun müəyyən məqamlarına diqqət yetirməyə çalışdıq.

● Naibə ŞİRİNOVA,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin
müəllimi

Ədəbiyyat

1. Abbaslı R. "İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı". "Azərbaycan" qəzeti, 3 oktyabr 2000-ci il.
2. Ağayev Ə. "İlyas Əfəndiyev" (portret çərk). Azərbaycan sovet ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1966.
3. Cəfərov Cəfər. Azərbaycan teatri. Bakı: Azərşərh, 1974.
4. Əfəndiyev İ. Azərbaycan sovet dramaturgiyası. "Azərbaycan" jurnalı, № 7, 1954-cü il.
5. Əfəndiyev İ. Seçilmiş əsərləri. II cild, Bakı: Avrasiya Press, 2005.
6. Məmmədov Mehdi. Onun sənət ulduzu. Bakı: İşıq, 1983.
7. Nəsirova Mətanət. Lirik-psixoloji tamaşaların rejissor işi və səhnə tərtibatı. Bakı: ADMU-nun nəşri, 2000.
8. Rəhimli İlham. Akademik Milli Dram Teatri. Bakı: "Qapp-Poliqraf", 2002.
9. Sən həmişə bizimləsən. Bakı: Gənclik, 1999.
10. Seyidov Yəhya. İlyas Əfəndiyev. Bakı: Azərşərh, 1975.

Сценическая судьба женских образов в произведениях Ильяса Эфендиева Резюме

В статье речь идёт о драматических произведениях Ильяса Эфендиева, относящихся к начальному периоду его драматургического творчества. Особое внимание уделяется сценическому решению этих произведений, творческой работе ставивших их режиссёров, даётся оценка мастерства актрис, воплотивших на сцене женские образы.

В статье также говорится о сценическом решении выдающимися режиссёрами Адилем Искендеровым и Тофиком Казымовым таких ранних драматических произведений И.Эфендиева, как "Светлые пути", "Вешние воды", "Семья Атаевых". Блестящая игра актрис Хокумы Гурбановой, Барат Шекинской, создавших в спектаклях прекрасные женские образы, анализируется в свете идей этих произведений, авторской мысли и высшей режиссёрской цели.